

Кирило Мизгін

кандидат історичних наук, PhD
науковий ад'юнкт Інституту археології
Варшавський університет
(Варшава) Польща
kvmyzgin@gmail.com

dr Kyrylo Myzgin

scientific adjunct of Institute of Archaeology
University of Warsaw
Warsaw, Poland
kvmyzgin@gmail.com

Степан Степаненко

докторант практичної школи вищих
досліджень
Université de recherche Paris Sciences et Lettres
(Париж) Франція
stepan.f.stepanenko@gmail.com

Stepan Stepanenko

PhD student of École pratique des hautes études
Université de recherche Paris Sciences et Lettres
Paris, France
stepan.f.stepanenko@gmail.com

Юрій Ситий

старший науковий співробітник
Чернігівський національний педагогічний
університет
імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів) Україна
yurisytyi@gmail.com

Yurii Sytyi

Senior Researcher
Taras Shevchenko's Chernihiv National
Pedagogical University
Chernihiv, Ukraine
yurisytyi@gmail.com

ПРО ЗНАХІДКУ ПАНТИКАПЕЙСЬКОГО ОБОЛУ НА РАНЬОСЕРЕДНЬОВІЧНОМУ ШЕСТОВИЦЬКОМУ ГОРОДИЩІ

ON THE FINDING OF THE PANTIKAPAION OBOL ON THE EARLY MEDIEVAL HILLFORT OF SHESTOVYTSYA

Анотація

Публікується монета Боспорського царства, виявлена під час розкопок на ранньосередньовічному городищі біля с. Шестовиця Чернігівської області. Дана монета – обол, викарбуваний у Пантікапеї в період правління боспорського царя Перісада II, орієнтовно між 275 і 245 рр. до н.е. (Тип Анохін 133). Найімовірніше, потрапляння оболу у цей регіон пов'язане зі старожитностями мілоградської культури раннього залізного віку, які відомі на городищі (мілоградська культура). У процесі будівництва фортифікаційних споруд у XII-XIII ст. він міг потрапити з нижніх шарів до ранньосередньовічного шару. В якості альтернативної гіпотези висувається припущення, що монета могла бути взята як сувенір під час одного з торгівельно-військових походів місцевих дружин на територію Північного Причорномор'я.

Summary

In the summer of 2012, a copper coin was unearthed during archaeological excavations at the Sestovytsya site, in the Chernihiv region, Ukraine. It is identified in this article as a Panticapaeon obol, issued during the reign of the Bosporian king Perisad II, between 275 and 245 BC (Anokhin type 133). The coin is 20 mm in diameter and weighs 6.1 g. Such coins, which are fairly monotonous in their typology and style, were the first mass issue, pure copper coins from Bosphorus during the financial crisis of the third century BC.

The Sestovytsya hill fort, where the obol was found, is located in north-eastern Ukraine, 18 kilometers downstream on the river Desna from the city of Chernihiv, 1 km to the south of the modern village of Sestovytsya. One of the earliest finds from the hill fort is an early Iron Age ceramic vessel (Milograd culture; 9th /early 8th – 3rd / 2nd centuries BC). The Slavic period is represented by Volyntsevo culture finds, dated to the second half of 7th and first half of 8th centuries. The medieval settlement begins its existence between the late 9th and early 10th centuries. The settlement is thought to continue its existence into the early decades of

the 11th century, when it is largely abandoned. In the 12th century it reappears as a possible stopover point along the Chernihiv-Kyiv road.

Bosporian coin discovered during excavations of trench 27 (trench supervisor V. Zhigola), as a result of re-examination of the spoil using a metal detector. Trench 27 was located on the north-eastern section of a suggested rampart which encircled the hill fort.

Finds of ancient Greek coins, including those from the ancient Greek states of the Northern Black Sea region, are not out of the ordinary in the steppes and forest-steppes of Eastern Europe. Only 45 Panticapaeon coins, from 17 sites, including the coin from Shestovytsya, are known in Eastern Europe, outside the Bosporus kingdom. Most of them (55.5%) were found in the Lower Dnieper region, issued predominantly in the years 314-275 BC (Anokhin types 111, 112, 125 and 130).

It is highly likely that the Panticapaeon coin from Shestovytsya arrived there in the 3rd century BC, during the Milograd culture stage of the site. Subsequently, the coin was displaced and found its way into the early medieval layers, whether through the 10th and then the 12th centuries, or directly in the 12th. An alternative hypothesis is that the coin could have been taken as a souvenir during one of the trade and military campaigns of local warrior/traders to the territory of the Northern Black Sea Coast.

Ключові слова: городище Шестовиця, раннє середньовіччя, пантікапейський обол, мілоградська культура, ранній залізний вік.

Key words: Shestovytsya hill fort, Early Medieval Period, Pantikapaion obol, Milograd Culture, Early Iron Age

У процесі* розкопок ранньосередньовічного Шестовицького городища (Чернігівський район, Чернігівська область; рис. 1) у 2012 році в розкопі № 27 (начальник розкопу – В. С. Жигола), у результаті повторної перевірки відвалу розкопу за допомогою металодетектора була знайдена мідна монета (рис. 2), час та місце карбування якої автори розкопок одразу не змогли визначити. Земля, з якої походить знахідка, найімовірніше, належала до орного шару або верхніх шарів розкопу, які, можливо, є залишками насипу фортифікаційних стін (клітей) кінця XI – початку XIII століття. На цьому ж місці знаходився і матеріал, датований археологами Шестовицької експедиції X століттям, наявність якого в насипних фортифікаціях пізнього періоду пояснюється використанням землі з прилеглих до укріплень ділянок, в тому числі із синхронних цьому часові об'єктів¹ (рис. 2).

У 2018 році одному з авторів публікації вдалося ідентифікувати знахідку як монету Боспорського царства (рис. 3: 1). Стан збереження монети – сильні корозія та зношеність – значно ускладнюють її опис, однак за рядом видимих ознак вона виглядає таким чином:

Аверс: Голова [безбородого сатира у вінку?] вліво; надчеканка у вигляді 12-променевої зірки.

Реверс: Лук, під ним стріла вправо; нижче напис – ПАН.

Монета має діаметр 20 мм і вагу 6.1 гр, і, швидше за все, є оболом, відкарбованим у Пантікапеї за часів правління боспорського царя Перісада II, а саме між 275 і 245 рр. до н.е. (тип Анохін 133; рис. 3: 2). Такі монети, які мають значну типологічну і стилістичну одноманітність, були першим повністю мідним масовим випуском на Боспорі у період фінансової кризи III ст. до н.е.² Паралельно зі значними обсягами карбування монет поступово знижувалась їх вага, до 3.4 – 1 гр.³, Крім опублікованого екземпляра, в науковій літературі, на північ від Боспорського царства (табл. 1, № 5)⁴.

* Частина публікації, написана К.В. Мизгіним, виконана ним у рамках проекту «Використання античних монет у Східній і Центральній Європі у середньовіччі та новому часі», який фінансується Національним центром науки Польщі (проект № 2016/23/B/HS3/00173). Автори щиро дякують С. Ласвському, Л. Ситій, К. Цукерману, А. Димовському (Гдиня), В. Сидоровичу (Мінськ), В. Окатенко (Харків), О. Крютченко (Харків/Київ), С. Заднікову (Харків) та Чернігівському історичному музею імені В.В. Тарновського за їх допомогу під час підготовки статті.

¹ Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2012 р. [О. Моця, В. Жигола, В. Коваленко та ін.]. Київ, 2012. (Науковий архів Інституту археології НАН України (Спр. 2012/5). С. 18; див. також: Жигола В. С. Новітні дослідження напольного валу городища Коровель. Археологія. 2014. №4. С. 117–125; Сьтій Ю. Н. Застройка городища Коровель на початковому етапі його існування. Слов'яни і Русь: Археологія та історія. Збірка праць на пошану Петра Петровича Толочка з нагоди його 75-річчя. Київ: Стародавній світ, 2013. С. 305–313.

² Анохін В. А. Монетное дело Боспора. Киев: Наукова думка, 1986. С. 55–56.

³ Там само. С. 56.

В цілому знахідки давньогрецьких монет, у тому числі давньогрецьких держав Північного Причорномор'я в степу і лісостепу Східної Європи відомі добре. Свого часу М. Мельчарек, користуючись відповідною опублікованою інформацією та архівними джерелами, зазначив близько 40 пунктів знахідок таких монет на території між Рейном і Доном¹, серед яких монети Пантікапею склали переважну більшість². Г. В. Бейдіну та М. М. Григор'янцу було відомо про 19 монет тільки на Дніпровському лісостеповому Лівобережжі, де емісії Боспорського царства так само мали порівняно великий відсоток³. С. А. Задніков нещодавно повідомив про 73 грецькі монети VI-III ст. до н.е. з 22 місць знахідок у Лісостеповій Скіфії⁴. С. А. Скорий та Р. В. Зимовець на території східноєвропейського Лісостепу відзначили 68 знахідок античних монет межі VI/V – середини III ст. до н. е., які походять з 18 пунктів (22 монети в 7 пунктах Дніпровського Лісостепового Правобережжя і 46 монет – в 11 пунктах Лівобережжя)⁵. Досить багато таких монет виявлено останнім часом на території Нижнього Подніпров'я⁶, що, однак, було відзначено ще М. Мальчареком⁷. Північнопричорноморські давньогрецькі монети відомі і зараз і, набагато північніше: в Білорусі⁸ і навіть у Смоленській області Російської Федерації, хоча, звичайно, варто визнати, що для лісової зони вони все ж є скоріше винятком.

Якщо говорити про знахідки безпосередньо пантікапейських монет, то разом з опублікованим матеріалом всього нами була зібрана інформація про знахідки 45 екземплярів, що походять із 17 пунктів на території Східної Європи, тобто за межами Боспорського царства (табл. 1; рис. 5). Більшість цих монет (25 екз.; 55,5%) було виявлено на території Нижнього Подніпров'я (№ 9, 10-17, 18-32, 39), переважна кількість з яких була відкарбована в останній чверті IV – першій чверті III ст. до н.е. (314-275 рр., типи Анохін 111, 112, 125 і 130). Що цікаво, у лісостеповому регіоні більш ранні випуски зустрічаються частіше (пор.: № 2, 3, 4, 6, 38, 42). Окрім Нижнього Подніпров'я, в інших частинах Східної Європи знахідки пантікапейських монет не формують будь-яких значних концентрацій (пор.: рис. 5).

Яким же чином пантікапейський обол III ст. до н.е. потрапив до шару пам'ятки епохи раннього середньовіччя?

Шестовицьке поселення, яке систематично досліджувалося з 1998 по 2012 рр. співробітниками Інституту археології НАН України та Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, становить комплекс із городища, посаду, подолу та могильника X–XIII ст. Зокрема, особливості та характеристика поселення X століття, де виявлені обол, були достатньо висвітлені в публікаціях ряду дослідників⁹. Крім давньоруського археологічного матеріалу на території Шестовицького поселення представлений так само старожитностями епохи неоліту, бронзи, раннього залізного віку, раннього римського часу, а також ранньосередньовічними матеріалами VII-IX ст. Так, з похованого шару під

⁴ Пор.: Бейдин Г. В. Связи племен скифо-сарматского времени Левобережной Украины с Северным Причерноморьем по нумизматическим данным. Древности. 2010. №9. С. 164, № 18.

¹ Mielczarek M. Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe. Wrocław: Ossolineum, 1989. (Bibliotheca Antiqua). С. 130, тар. 7.

² Там само. С. 70.

³ Бейдин Г. В. Вказ. праця. С. 159; рис. 2.

⁴ Zadnikov S. A. Greek coins in the territory of the forest-steppe Scythia. Abstracts of International workshop: "Money on the Margins Coinage, Forms and Strategies of Intercultural Commerce on the Black Sea Shore in the Classical and Hellenistic Eras" (June 22–18, 2017, Zichron Yaakov). 2017. Р. 16.

⁵ Скорий С. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку. 2014. №216. С. 144, 146–155, 156, рис. 1.

⁶ Фатеев О. В. Боспорский след на скифских переправах через Днепр. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2014. №41. С. 367.

⁷ Mielczarek M. Вказ. праця. Р. 65–73.

⁸ Сидарович В. С. Находки монет античной Греции на территории Беларуси. Сборник тезисов сообщений XVI Всероссийской Нумизматической конференции (18–23 апреля 2011 г., г. Санкт-Петербург). Санкт-Петербург, 2011. С. 26.

⁹ Андрощук Ф. О. Нормани і слов'яни у Подесенні: Моделі культурної взаємодії доби раннього середньовіччя. Київ: Товариство археології та антропології, 1999. 140 с.; Коваленко В. Шестовиця табір слов'ян і вікінгів на Десні. Село над Десною: Збірник статей і матеріалів. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. С. 11–94; Скороход В. Просторова структура Шестовицького археологічного комплексу в урочищі Коровель в кінці IX - на початку XI ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.04 "археологія". Київ, 2011. 20 с.; та ін.

імовірним напольним (північним) валом городища походить горщик милоградської культури раннього залізного віку (IX/початок VIII – III/II ст. до н.е.)**. Кераміка цієї ж культури була знайдена в розкопі № 1 на посаді городища Коровель. До ранньоримського часу належать окремі об'єкти пост-зарубинецького горизонту. З ранніми середньовічними старожитностями співвідносяться матеріали волинцевської культури¹. Нарешті, середньовічне поселення, згідно з інтерпретаціями різних авторів, починає своє існування з початку X ст.; є також матеріали XII-XIII і XIX ст.²

Як бачимо, хронологічно монета близька до матеріалів милоградської культури, що були знайдені на Шестовицькім поселенні. В цілому, навіть цього факту цілком достатньо, щоб припустити наявність зв'язку між милоградськими старожитностями та попаданням пантікапейського оболу IV ст. Однак тут же відзначимо: в цьому випадку це була б перша антична монета, пов'язана з територією милоградської культури, для якої античний імпорт взагалі становить велику рідкість³. При цьому, як зазначає М. І. Лошенко, імпортні речі до племен милоградської культури надходять не безпосередньо з античних центрів, а опосередковано, в результаті торгових обмінів з південними сусідами⁴. Постійними рецепієнтами античних виробів, в тому числі монет, було степове і лісостепове населення раннього залізного віку. Так, тільки на території Більського городища, що знаходиться в 270 км на південний схід від Шестовицького комплексу, в різний час було виявлено сім давньогрецьких монет, в тому числі дві пантікапейські (табл. 1, № 2, 3). Варто згадати, що знахідки давньогрецьких монет на території Степової Скіфії зустрічаються доволі часто⁵. Традиційно вважається, що до скіфського населення монети з грецьких причорноморських міст надходили в результаті торгівельних відносин⁶.

Отже, цілком ймовірно, що монета, яка стала об'єктом нашої публікації, на територію Шестовиці могла потрапити у другій половині IV-III ст. до н.е. до населення милоградської культури, матеріали якої тут добре відомі. Надалі, під час будівництва укріплень городища в ранньому середньовіччі, монета з нижнього шару могла потрапити в шари XII-XIII ст., в яких і була виявлена.

Однак є й інший, альтернативний варіант потрапляння монети на Шестовицьке поселення, а саме – безпосередньо в епоху раннього середньовіччя. Справа в тому, що серед знахідок, зроблених на поселенні і могильнику є чимало матеріалу елітарного і військового походження⁷, а також торгівельного інвентарю⁸, який свідчить про участь населення Шестовиці в далеких соціально-економічних зв'язках. Тому не можна виключати тієї можливості, що монета була сувеніром торгівельно-військового походу місцевих дружин на територію Північного Причорномор'я, який потрапив до археологічних шарів. Зокрема, свідченням такого роду походів є описи наказів для своєї армії і репліки в бік Святослава Іоанна Цимісхія про відступ Русів до Керченської протоки⁹. Та й знахідки античних монет в ранньосередньовічних контекстах на території Східної і Центральної Європи так само не можна

** Горщик був знайдений в ямі № 8 розкопу № 1 1998 року. Його параметри: діаметр вінця – 10,5 см, діаметр денця – 7,4 см, максимальний діаметр тубула – 12,1 см, висота – 11,4 см; в тісті є сліди домішки піску; під краєм вінця горщик має так званий «перловий» орнамент (рис. 4).

¹ Бліфельд Д. І. Дослідження в с. Шестовиця. Археологічні пам'ятки УРСР. 1952. №3. С. 124; Андросюк Ф. О. Вказ. праця. С. 74–75.

² Андросюк Ф. О. Вказ. праця. С. 74–75; Сытый Ю. Н. Вказ. праця. С. 305–313; Androshchuk F. The Vikings in the east. The Viking World. London, New York: Routledge, 2008. P. 523.

³ Пор.: Рассадин С. Е. Милоградская культура: ареал, хронология, этнос. Минск: ГНУ «Институт истории НАН Беларуси», 2005. С. 31–32;

Лошенко М. Городища милоградской культуры на территории Беларуси. Минск: МФЦП, 2011. С. 237.

⁴ Лошенко М. Вказ. праця. С. 236.

⁵ Mielczarek M. Вказ. праця. P. 124, map 1.

⁶ Граков Б. Н. Каменское городище на Днепре. Москва: издательство Академии наук СССР, 1954. (Материалы и исследования по археологии СССР; вып. 36). С. 148; Mielczarek M. Вказ. праця. P. 70; Бейдин Г. В. Вказ. праця. С. 160; Скорый С. Вказ. праця. С. 1456–146; и др.

⁷ Андросюк Ф. О. Вказ. праця. С. 58.

⁸ Скорход В. Торговельний інвентар X початку XI ст. з Шестовицького археологічного комплексу. Ніжинська старовина. 2010. №10. С. 144–150.

⁹ The History of Leo the Deacon: Byzantine military expansion in the tenth century (eds. A. M. M. Talbot, D. F. Sullivan). Dumbarton Oaks, 2005. P. 156, 176.

назвати рідкісними¹. Проте, ця гіпотеза нам все ж видається менш реальною: маловірогідно, що старожитності, віддалені один від одного на більш ніж півтори тисячі років, могли перетнутися в одній хронологічній площині. Швидше за все ми все ж таки маємо справу з випадковим попаданням монети з шару раннього залізного віку до ранньосередньовічного. У будь-якому випадку, публікація такої знахідки, як і кожна публікація нумизматичного джерела, що має географічну прив'язку, нам не видається зайвою.

Література

1. Андрощук Ф. О. Нормани і слов'яни у Подесенні: Моделі культурної взаємодії доби раннього середньовіччя. Київ: Товариство археології та антропології, 1999. 140 с.
2. Анохин В. А. Монетное дело Боспора. Киев: Наукова думка, 1986. 223 с.
3. Бейдин Г. В., Григорьянц М. Н. Связи племен скифо-сарматского времени Левобережной Украины с Северным Причерноморьем по нумизматическим данным. Древности. Вып. 9. Харьков, 2010. С. 156-165.
4. Бліфельд Д. І. Дослідження в с. Шестовиця. Археологічні пам'ятки УРСР. Т. III. Київ, 1952. С. 123-131.
5. Волков В. Находки древнейших монет в Смоленской области. Материалы XXXI международной студенческой археолого-этнологической конференции “Древности Средне-Западной России и сопредельных территорий” (21-23 мая 2016 года). Брянск, 2016. С. 8-16.
6. Граков Б. Н. Каменское городище на Днестре. Материалы и исследования по археологии СССР. Вып. 36. Москва: издательство Академии наук СССР, 1954. 238 с.
7. Жигола В. С. Новітні дослідження напольного валу городища Коровель. Археологія. № 4. Київ, 2014. С. 117-125.
8. Коваленко В. Шестовиця – табір слов'ян і вікінгів на Десні. Село над Десною: Збірник статей і матеріалів. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2009. С. 11-94.
9. Лошенко М. И. Городища милоградской культуры на территории Беларуси. Минск: МФЦП, 2011. 408 с.
10. Моця О., Жигола В., Коваленко В., Луценко Р., Сита Л., Ситий Ю. Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2012 р. Науковий архів Інституту археології НАН України (м. Київ). Справа 2012/5.
11. Мызгин К. В. Римские монеты в позднейших контекстах на территории Восточной Европы. Нумизматические чтения Отела нумизматики Государственного исторического музея 2014 года. Москва, 2014. С. 9-13.
12. Рассадин С. Е. Милоградская культура: ареал, хронология, этнос. Минск: ГНУ “Институт истории НАН Беларуси”, 2005. 106 с.
13. Сидарович В. С. Находки монет античной Греции на территории Беларуси. Сборник тезисов сообщений XVI Всероссийской Нумизматической конференции (18-23 апреля 2011 г., г. Санкт-Петербург). Санкт-Петербург, 2011. С. 25-27.
14. Скороход В. Торгівельний інвентар X – початку XI ст. з Шестовицького археологічного комплексу. Ніжинська старовина. Вип. 10 (13). Ніжин, 2010. С. 144–150.
15. Скороход В. Просторова структура Шестовицького археологічного комплексу в урочищі Коровель в кінці IX – на початку XI ст.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата іст. наук: спец. 07.00.04. Київ, 2011. 20 с.

¹ Поп.: *Mikołajczyk A.* Antyczne monety w znaleziskach nowożytnych. *Biuletyn Numizmatyczny*. 1975. №5. S. 81–82; *Bogucki M.* The common people and material relics of Antiquity. The afterlife of ancient coins in the territory of present-day Poland in the medieval and modern period. *Studies in Ancient Art and Civilization*. 2017. №21. P. 275–294; *Мызгин К. В.* Римские монеты в позднейших контекстах на территории Восточной Европы. *Нумизматические чтения Отела нумизматики Государственного исторического музея 2014 года*. 2014. С. 9–13.

16. Скорый С., Зимовец Р. К проблеме товарно-денежных отношений у населения Восточноевропейской Лесостепи в скифскую эпоху. Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Історичні науки. Актуальні проблеми археології та історії раннього залізного віку. Вип. 216. Кіровоград, 2014. С. 141-156.
17. Сытый Ю. Н., Скороход В. Н. Застройка городища Коровель на начальном этапе его существования. Слов'яни і Русь: Археологія та історія. Збірка праць на пошану Петра Петровича Толочка з нагоди його 75 річчя. Київ, 2013. С. 305-313.
18. Фатеев О. В. Боспорский след на скифских переправах через Днепр. Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Вип. 41. Київ, 2014. С. 365-368.
19. Androschuk F. The Vikings in the east. The Viking World. London, New York, 2008. P. 517-542.
20. Bogucki M., Dymowski A., Śnieżko G. The common people and material relics of Antiquity. The afterlife of ancient coins in the territory of present-day Poland in the medieval and modern period. Studies in Ancient Art and Civilization. Vol. 21. Krakow, 2017. P. 275-294.
21. Mielczarek M. Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe. Bibliotheca Antiqua. Vol. XXI. Wrocław: Ossolineum, 1989. 202 p.
22. Mikołajczyk A. Antyczne monety w znaleziskach nowożytnych. Biuletyn Numizmatyczny. Vol. 5 (103). Warszawa, 1975. S. 81-82.
23. The History of Leo the Deacon: Byzantine military expansion in the tenth century; editors A.M.M. Talbot, D.F. Sullivan. Dumbarton Oaks, 2005. 264 p.
24. Zadnikov S.A. Greek coins in the territory of the forest-steppe Scythia. Abstracts of International workshop: "Money on the Margins Coinage, Forms and Strategies of Intercultural Commerce on the Black Sea Shore in the Classical and Hellenistic Eras" (June 22-18, 2017, Zichron Yaakov). Zichron Yaakov, 2017. P. 16.

References

Androschuk, F. O. (1999). *Normany i slov'iany u Podesenni: Modeli kul'turnoi vzaiemodii doby rann'oho seredn'ovivchchia* [Normans and Slavs on the Desna Basin: Cultural interactions models of the Early Medieval Age]. Kyiv: Tovarystvo arkhеolohii ta antropolohii. [in Ukrainian].

Androschuk, F. (2008). *The Vikings in the east. The Viking World*. London, New York: Routledge. [in English].

Anohin, V. A. (1986). *Monetnoe delo Bospora* [Coinage of Bosporus]. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].

Bejdin, G. V., Grigor'janc, M. N. (2010). *Svjazi plemen skifo-sarmatskogo vremeni Levoberezhnoj Ukrainy s Severnym Prichernomor'em po numizmaticheskim dannym* [Relations between the tribes of the Scythian-Sarmatian Period of the Left Bank Ukraine and the Northern Black Sea Coast by numismatic data]. *Drevnosti*, 9, 156–165. [in Russian].

Blifel'd, D. I. (1952). *Doslidzhennia v s. Shestovytsia* [Investigations by Shestovytsya village]. *Arkhеolohichni pam'iatky URSR*, III, 123–131.

Bogucki, M., Dymowski, A., Śnieżko, G. [2017]. *The common people and material relics of Antiquity*. The afterlife of ancient coins in the territory of present-day Poland in the medieval and modern period. *Studies in Ancient Art and Civilization*, 21, 275–294. [in English].

Fateev, O. V. (2014). *Bosporskij sled na skifskih perepravah cherez Dnepr* [Bosporus trail on the Scythian crossings across the Dnieper]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakul'tetu Zaporiz'koho natsional'noho universytetu*, 41, 365–368. [in Russian].

Grakov, B. N. (1954). *Kamenskoe gorodishhe na Dnepre* [Kamenskoe hillfort on the Dnieper]. (Materialy i issledovaniya po arheologii SSSR, 36). Moskva: izdatel'stvo Akademii nauk SSSR. [in Russian].

Kovalenko, V. (2009). *Shestovytsia – tabir slov'ian i vikiniv na Desni* [Shestovytsya – a camp of Slavs and Vikings on the Desna]. Selo nad Desnoi: Zbirnyk statej i materialiv. Nizhyn. [in Ukrainian].

Loshenkov, M. I. (2011). *Gorodishha milogradskoj kul'tury na territorii Belarusi* [Milograd Culture hillforts on the territory of Belarus]. Minsk: MFCP. [in Russian].

Mielczarek, M. (1989). *Ancient Greek Coins Found in Central, Eastern and Northern Europe*. Wrocław: Ossolineum. [in English].

Mikołajczyk, A. (1975). *Antyczne monety w znaleziskach nowożytnych*. Biuletyn Numizmatyczny, 5 (103), 81–82. [in Polish].

Myzgin, K. V. (2015). *Rimskie monety v pozdnejshih kontekstah na territorii Vostochnoj Evropy*. [Roman coins in the latest contexts on the territory of Eastern Europe]. Abstracts of Papers: “*Numizmaticheskie chtenija Otela numizmatiki Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeja 2014 goda*” (pp. 9-13). Moskva. [in Russian].

Rassadin, S. E. (2005). *Milogradskaja kul'tura: areal, hronologija, jetnos* [The Milograd Culture: area, chronology, ethnos]. Minsk: GNU “Institut istorii NAN Belarusi”. [in Russian].

Sidarovich, V. S. (2011). *Nahodki monet antichnoj Grecii na territorii Belarusi*. [Ancient Greek coin finds on the territory of Belarus]. Abstracts of Papers: “*XVI Vserossijskaja Numizmaticheskaja konferencija*”. (pp. 25-27). Sankt-Peterburg. [in Russian].

Skorokhod, V. (2010). *Torhivel'nyj inventar X – pochatku XI st. z Shestovyts'koho arkheolohichnoho kompleksu* [Trading equipment from X – early XI century in Shestovytsya archaeological complex]. *Nizhyns'ka starovyna*, 10, 144–150. [in Ukrainian].

Skorokhod, V. (2011) *Prostorova struktura Shestovyts'koho arkheolohichnoho kompleksu v urochyschi Korovel' v kintsi IX – na pochatku XI st.* [The spatial structure of Shestovytsya archaeological complex by Korovel' on the late XI – early XI century]. (*Extended abstract of Candidate's thesis*). Kyiv. [in Ukrainian].

Skoryj, S., Zimovec, R. (2014). K probleme tovarno-denezhnyh otnoshenij u naselenija Vostochnoevropejskoj Lesostepi v skifskuju jepohu [To the problem of commodity-money relations by the Eastern European Forest-steppe in the Scythian Age]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Serii: Istorychni nauky. Aktual'ni problemy arkheolohii ta istorii rann'oho zaliznoho viku*, 216, 141–156. [in Russian].

Sytyj, Ju. N., Skorokhod, V. N. (2013). *Zastrojka gorodishha Korovel' na nachal'nom jetape ego sushhestvovaniya* [The building of the Korovel' hillfort at the initial stage of its existence]. *Slov'iany i Rus': Arkheolohiia ta istoriia*. Zbirka prats' na poshanu Petra Petrovycha Tolochka z nahody johu 75 richchia. Kyiv. [in Russian].

Talbot A. M. M., Sullivan D. F. (Eds.) (2005). *The History of Leo the Deacon: Byzantine military expansion in the tenth century*. Dumbarton Oaks. [in English].

Volkov, V. (2016). *Nahodki drevnejshih monet v Smolenskoj oblasti* [Ancient coin finds from Smolensk oblast]. Abstracts of Papers: *Drevnosti Sredne-Zapadnoj Rossii i sopredel'nyh territorij*. (pp. 8-16). [in Russian].

Zadnikov, S. A. (2017). *Greek coins in the territory of the forest-steppe Scythia*. Abstracts of Papers: “*Money on the Margins Coinage, Forms and Strategies of Intercultural Commerce on the Black Sea Shore in the Classical and Hellenistic Eras*”. (p. 16). Zichron Yaakov. [in English].

Zhyhola, V. S. (2014). *Novitni doslidzhennia-napol'noho valu horodyscha Korovel'* [The newest investigations of the underfloor shaft on Coryllev hillfort]. *Arkheolohiia*, (4), 117-125. [in Ukrainian].

Список ілюстрацій

Рис. 1.
Вид на Шестовицьке поселення.

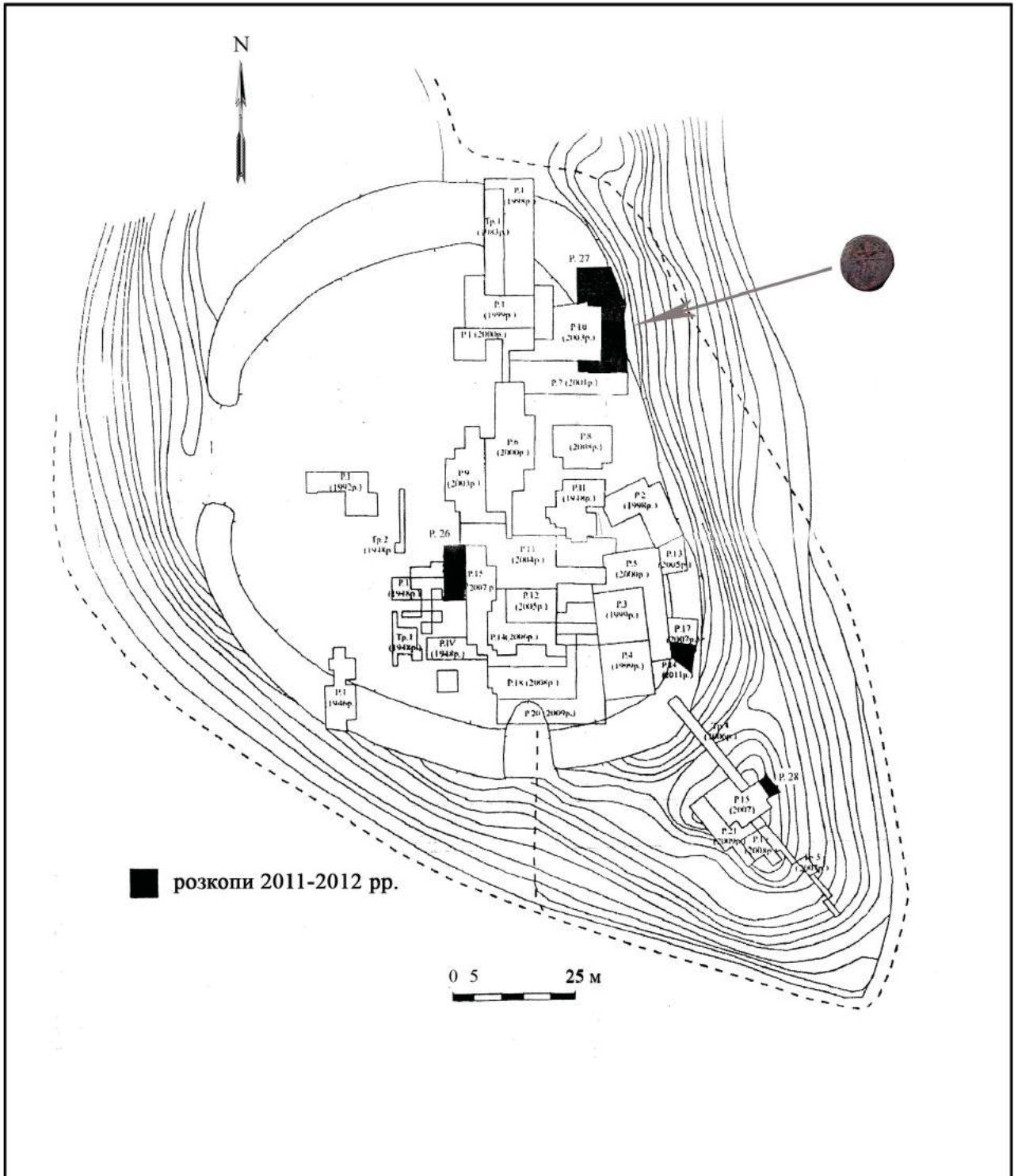
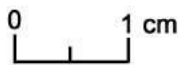

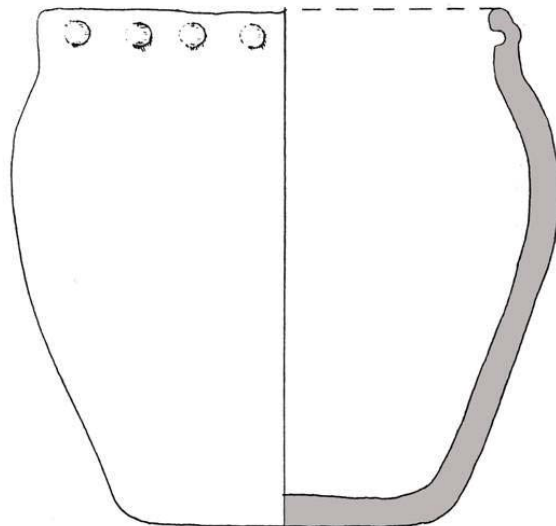
Рис. 2.

Зведений план розкопок на Шестовицькому поселенні за всі роки дослідження. Стрілочкою вказано розкоп, в віддалі якого виявлено пантікапейський обол.

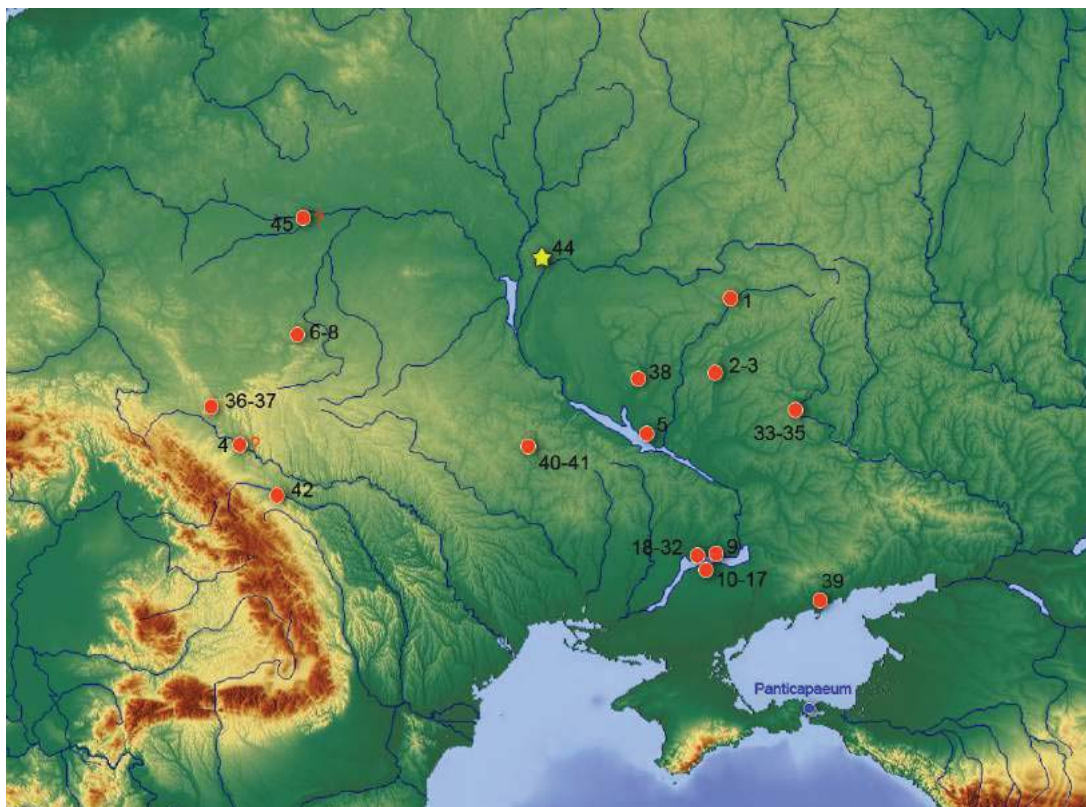
Рис. 3.

Пантікапейський обол з шару Шестовицького поселення (Анохін 133; 20 мм; 6.1 гр); пантікапейський обол типу Анохін 133 з аукціону Classical Numismatic Group, Auction 240, Lot 191 (21 мм; 7,06 гр)
(2)

Рис. 4.

Горщик милоградської культури з ями № 8, розкопу № 1 1998 року.

Рис. 5.

Знахідки пантікапейських монет в Східній Європі за межами Боспорського царства. Номери відповідають номерам в Таблиці 1; зірочкою позначена знахідка з Шестовицького поселення.

Список таблиць

Табл. 1. Знахідки пантікапейських монет на території Східної Європи.

№ п/п	Місце знахідки	Номинал	Метал	Датування (рр. до н.е.)	Вага (гр)	Розмір (мм)	Тип (за: Анохин, 1986)	Місце зберігання, інвентарний номер	Література	Примітки
УКРАЇНА										
1	Басівка, Сумська область	обол	АЕ	294-283	?	?	124	приватна колекція	Скорый, Зимовец, 2014, с. 150, XII	
2	Більськ, Полтавська область	лепта	АЕ	393-389	1,16	?	81	фонди Центру охорони та дослідження пам'яток археології при Управлінні культури Полтавської обласної державної адміністрації	Бейдин, Григорьянц, 2010, с. 163, № 15; Скорый, Зимовец, 2014, с. 153, № 42.	на городищі раннього залізного віку (Більське городище, Західне укріплення)
3		обол	АЕ	314-310	?	?	110	втрачена	Скорый, Зимовец, 2014, с. 152; № 39. Бейдин, Григорьянц, 2010, с. 163, № 15	на городищі раннього залізного віку (Більське городище, Східне укріплення)
4	Галич, Івано-Франківська область	тетраخالк	АЕ	345-310	7,55	20,6	111	Археологічний музей в Кракові; інв. № 10456	Mielczarek, 1989, pp. 171-172, no. 116A	сумнівна знахідка
5	Градижськ, Полтавська область	обол	АЕ	275-245	?	?	133	Полтавський краєзнавчий музей; інв. № 62912, Н-46511	Бейдин, Григорьянц, 2010, с. 163, № 18	
6	Іваничи, Рівненська область	тетраخالк	АЕ	345-310	5,34	19,6	111	Археолого-етнографічний музей в Лодзі; інв. № МАЕЛ-Н-А 11332	Mielczarek, 1989, pp. 173, no. 119A	
7		тетраخالк	АЕ	150-140	1,43	12,8	165	Археолого-етнографічний музей в Лодзі; інв. № МАЕЛ-Н-А 11333	Mielczarek, 1989, pp. 173, no. 119B	
8		?	АЕ	?	1,54	13,7	?	Археолого-етнографічний музей в Лодзі; інв. № МАЕЛ-Н-А 11334	Mielczarek, 1989, pp. 173, no. 119C	
9	Іл'їнка, Запорізька область	халк	АЕ	284-275	6,1	?	130	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
10	Кам'янка-Дніпровська, Запорізька область	лепта	АЕ	389-379	2,5	?	87	втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
11		тетраخالк	АЕ	314-310	5	?	111	втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
12		тетраخالк	АЕ	314-310	4,8	?	111	Краєзнавчий музей м. Нікополь; втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
13		тетраخالк	АЕ	294-284	4,5	?	125	Краєзнавчий музей м. Нікополь; втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
14		халк	АЕ	284-275	4,5	?	130	Краєзнавчий музей м. Нікополь; втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
15		халк	АЕ	284-275	4,5	?	130	Краєзнавчий музей м. Нікополь; втрачена	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище)
16		халк	АЕ	284-275	6	?	130	Краєзнавчий музей м. Нікополь; інв. № МКМ-Н-275, КВ-6782	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище); зі скарбу ольвійських "борисфенів"
17	халк	АЕ	284-275	6,7	?	130	Краєзнавчий музей м. Нікополь; інв. № МКМ-Н-279, КВ-6786	Фатеев, 2014, с. 367	на городищі раннього залізного віку (Кам'янське городище); зі скарбу ольвійських "борисфенів"	

18	Капулівка, Дніпровська область	тетрахалк	АЕ	314-310	7,1	?	111	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
19		тетрахалк	АЕ	314-310	6	?	111	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
20		дихалк	АЕ	314-310	2,4	?	112	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
21		дихалк	АЕ	314-310	2,6	?	112	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
22		дихалк	АЕ	314-310	2,5	?	112	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
23		дихалк	АЕ	314-310	3	?	112	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку ; зі скарбу ольвійських "борисфенів"
24		тетрахалк	АЕ	294-284	5,9	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
25		тетрахалк	АЕ	294-284	7,3	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
26		тетрахалк	АЕ	294-284	7,2	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
27		тетрахалк	АЕ	294-284	5,9	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
28		тетрахалк	АЕ	294-284	7,2	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
29		тетрахалк	АЕ	294-284	7,5	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
30		тетрахалк	АЕ	294-284	6,6	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
31		тетрахалк	АЕ	294-284	4,42	?	125	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
32	лепта	АЕ	284-275	4,1	?	132	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку	
33	Коропове, Харківська область	?	?	?	?	?	?	втрачена	Бейдин, Григорьянц, 2010, с.163, № 11	
34		?	?	?	?	?	?	втрачена	Бейдин, Григорьянц, 2010, с.163, № 12	
35		?	?	?	?	?	?	втрачена	Бейдин, Григорьянц, 2010, с.163, № 13	
36	Лопушна, Львівська область	?	АЕ	?	1,6	?	?	приватна колекція	Mielczarek, 1989, pp. 181, no. 135C	
37		обол	АЕ	150-140	1,82	?	169	приватна колекція	Mielczarek, 1989, pp. 181, no. 135D	
38	Лубни, Полтавська обл.	обол	АЕ	314-310	6,6	21	110	Полтавський краєзнавчий музей; інв. № 11948, Н-4236	Бейдин, Григорьянц, 2010, с. 163, № 17	
39	Осипенко, Запорізька область	халк	АЕ	284-275	6,6	?	130	приватна колекція	Фатеев, 2014, с. 367	на поселенні раннього залізного віку
40	Рижанівка, Черкаська область	статер	AV	314-304	11,5	?	109	приватна колекція	Mielczarek, 1989, pp. 184, no. 146.1	вставка в перстень; поховання в кургані раннього залізного віку
41		статер, золото	AV	314-304	10,2	?	109	приватна колекція	Mielczarek, 1989, pp. 184, no. 146.2	
42	Снятин, Івано-Франківська область	обол	AV	314-310	11,8	24,4	110	Археологічний музей в Кракові; інв. № 10528	Mielczarek, 1989, pp. 185, no. 148	сумнівна знахідка
43	Харківська область	?	?	?	?	?	?	втрачена	Бейдин, Григорьянц, 2010, с.163, № 14	
44	Шестовиця, Чернігівська область	обол	АЕ	275-245	6,1	20	133	Чернігівський обласний історичний музей; інв. № Арх-2046	публікується вперше	відвал розкопу № 27 ранньосередньовічного городища (Шестовицьке городище)
БЛОРУСЬ										
45	Пінськ, Брестська область	тетрахалк	АЕ	220-210	4,1	18,1	145	Національний історичний музей Республіки Беларусь, інв. № КР 45747	Sidarovich 2014, p. 83, no. 1	сумнівна знахідка